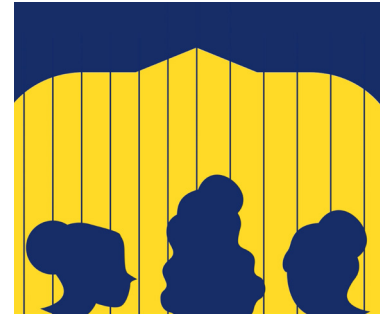

Les 1: Synchron: Kennismaken met Sara's wereld

Leerdoelen

- Je leert meer over de roman in de 18de eeuw.
- Je leert wat een geïmpliceerde lezer is.
- Je leert de geïmpliceerde lezer in *Sara Burgerhart* herkennen en interpreteren.
- Je kunt benoemen wanneer er een kloof is tussen de geïmpliceerde lezer en jouw eigen perspectief als actuele lezer.

Introductie door docent: Kennismaken met Sara's wereld

De docent introduceert de roman (tijd, context, auteurs).

- In 1782 publiceerden de vriendinnen Elisabeth Bekker (Betje Wolff) en Agatha (Aagje) Deken de roman *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*.
- Omdat de eerste moderne romans vooral uit Engeland en Frankrijk kwamen, zetten de schrijvers nadrukkelijk 'Niet vertaalt' op het titelblad. Ze vonden het belangrijk om duidelijk te maken dat dit een Hollands verhaal was over Hollandse juffers. Later gaan we proberen de vraag te beantwoorden waarom dat zo belangrijk was.
- 250 jaar geleden! Kan je een roman van 250 jaar oud nog lezen? Jazeker, net zozeer als je kan genieten van een schilderij uit de 18de eeuw. Vooral als je de roman leest in 'hertaling' door de Nederlandse dichter Tonnus Oosterhoff.

Vorm

Sara Burgerhart was een briefroman. Dat had van alles te maken met heel populaire voorgangers in dat genre, zoals *History of Clarissa*. Vooral bood deze vorm de schrijfsters allerlei handige manieren om verschillende gezichtspunten op de gebeurtenissen te geven. We kunnen Sara door haar brieven heel goed leren kennen, maar kunnen ook wat meer afstand nemen door mee te lezen met de meningen van anderen over haar. Bovendien was brieven schrijven ontzettend in de mode, omdat het uiten van gevoelens belangrijker werd. Belle van Zuylen is een Nederlandse die met haar (Franstalige) brieven wereldberoemd werd.

Naast de 'zedenkundige briefroman' was er ook een 'opvoedkundig genre' (Honings en Jensen) zoals bijvoorbeeld de voorbeelden van Madame De Genlis en de Duitse literator Sophie von La Roche. Het ging hen, net als Wolff en Deken, om de juiste opvoeding van jonge meisjes. En het hielp natuurlijk dat er met de briefroman geld te verdienen viel, want Wolff en Deken leefden van de pen.

Auteurs

- Twee vriendinnen die samen woonden na de dood van de echtgenoot van Wolff. (Of ze ook minnaressen waren is een vraag die zich natuurlijk opdringt, maar daar zijn geen aanwijzingen voor).
- Ze konden hun geld verdienen met schrijven, wat zeer uitzonderlijk was voor vrouwen in de 18de eeuw. Ze schreven dan ook heel veel: liederen, gelegenheidsgedichten en romans.

[zie eventueel over schrijvers en geld:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/18e-eeuw/schrijven-voor-geld>]

Coming of age

Sara Burgerhart is een *coming-of-age novel*: een 'ontwikkelingsroman', waarin een hoofdpersoon zichzelf (door schade en schande) leert kennen en haar plaats in de wereld in gaat nemen. Het was in de 18de eeuw heel uitzonderlijk dat een meisje daarin de hoofdrol speelt, dat kwam tot die tijd alleen voor in enkele eerdere Britse briefromans, zoals de bovengenoemde *History of Clarissa*, de roman die ook wordt genoemd in *Sara Burgerhart*. Vergelijkbare romans waren de Britse boeken van Jane Austen, die je wellicht bij Engels hebt gelezen, of in een van de vele verfilmingen hebt gezien, zoals *Pride en Prejudice*. Jane Austen besprak de noodzakelijke 'ontwikkeling' van jonge meisjes richting een huwelijk altijd ietwat ironisch. Zeker de ouders worden bijna belachelijk gemaakt in hun fanatisme om de kinderen goed uit te huwelijken (eventueel een kort fragment YouTube of Netflix tonen van bijvoorbeeld de hysterische moeder die [aandringt op een huwelijk](#) en de autoriteit van de vader nodig heeft om haar dochter te overtuigen of de [woorden van de ouders](#) als er een potentiële huwelijkskandidaat op bezoek komt).

We zullen zien of die ironie ook te zien is in het verhaal over de wees Sara Burgerhart. Zoals YA vandaag de dag werd het boek speciaal geschreven voor jonge lezers. *Sara Burgerhart* wordt wel de oudste Nederlandse young adultroman genoemd (Jörgen Apperlo).

Foute vs goede vent

Gender-scholar prof.dr. Maaike Meijer wijst voor *Sara Burgerhart* op de 'two-suitor-convention', die impliceert dat een jonge vrouw, op weg naar volwassenheid, kan kiezen uit een 'goede' en een 'slechte' verloofde. Haar deugdzame vrouwelijkheid is bewezen en haar volwassenheid bereikt wanneer zij de verleidingen van de 'slechte' weerstaat en de 'goede' kiest. Een goed voorbeeld van de 'two-suitor-convention' is *Sara Burgerhart* van Betje Wolff en Aagje Deken. Nadat Sara bijna seksueel misbruikt is door een 'lichtmis' (losbol), belandt ze uiteindelijk in de armen van de ernstige en betrouwbare Hendrik Edeling: zijn naam zegt het al. Zo blijft volwassen vrouwelijkheid echter afhankelijk van de keuze van een echtgenoot. In de literatuur van die tijd vind je geen volwassen vrouwenfiguren die iets anders nastreven dan een huwelijk.

De vraag die we in deze lessenserie gaan bespreken, is of dit wel een 'eind-goed-al-goedverhaal' is, wanneer Sara met Edeling trouwt. Is er niet ook een 'rebellierend plot' te ontdekken? Dit tweede plot laat de prijs zien die Sara betaalt voor de keuze voor een traditionele rol.

Het Burgerideaal

In de tijd van Wolff en Deken, [de Verlichting](#), was het gebruikelijk ervan uit te gaan dat het hoogst bereikbare voor een vrouw het huwelijk was. Maar Wolff en Deken laten duidelijk zien dat ze vinden dat vrouwen die taak met verantwoordelijkheid en kennis moeten vervullen. Ze is de spil van het gezin en daarom is ze degene die weer nieuwe burgers op gaat voeden. Je ziet daarom in de roman allerlei onderwerpen die de jonge lezeressen daarin moeten sturen, van theevisites tot klasseverschillen of godsdienstwaanzin. De lezeres leerde zo terloops wat goed burgerlijk gedrag was.

Portret Betje Wolff.

Portret Aagje Deken.

De docent leest voor: 'Meisjes van Nederland' (p. 13 alleen eerste twee alinea's, daarna verder op p. 15 bij: we durven de onderneming aan -18), de inleiding van de roman.

Onderwijsleergesprek over: de geïmpliceerde lezer van deze roman

Theorie over de implicied reader

Het brave jonge lezende meisje dat Wolff en Deken voor ogen hadden en tot wie zij zich in de inleiding richtten, bestaat niet meer. Hun 'impliciete lezer', zoals dat heet, is reeds lang verdwenen. Met de term impliciete lezer gaf literatuurwetenschapper Wolfgang Iser in 1974 aan voor wie een tekst bedoeld was. De geïmpliceerde lezer is degene aan wie die doelen het beste besteed zijn.

Deze impliciete lezer is een model, geen echte lezer van vlees en bloed. De reacties van die lezer wordt door de tekst uitgelokt, maar hij/zij maakt ook zelf de betekenis van de tekst.

Daarnaast is er de echte lezer, die de beelden in de tekst interpreteert op basis van zijn of haar eigen ervaringen in de tijd waarin hij/zij leeft. We zullen in deze les onderzoeken wat de verschillen zijn tussen deze twee lezers.

Aan de slag met de tekst

Hoe wordt de historische lezer aangesproken door de auteurs?

- Als je de inleiding van de roman nu hoort, begrijp je al snel dat jij niet de aangesprokene bent. Hoe jij je ook identificeert, vast niet als een van deze 'meisjes van Nederland': de bijna 250 jaar die er tussen zit, zorgt een kloof.
- Hoe kom je achter wie de geïmpliceerde lezer was? In dit geval: door de inleiding. In de rest van de tekst ook: -vertrouwelijke toon, de dingen die bekend worden verondersteld, aansprekingen. Hoe merk je dat? *Close reading!*
 - *'sinds een paar jaar': boeken voor jongeren zijn er allang, net als goede Nederlandstalige boeken
 - *verwijzing naar Godsdienst en de Rede
 - *je begrijpt lang niet alles waar de schrijfsters naar verwijzen: Iser wijst bijvoorbeeld op ironie die vaak van betekenis verandert, of op vergelijkingen die de plank nu mis slaan.
 - *maar wel herkenbaar: de drang je te amuseren en geroddel over relaties .
- Wie is dan wel de aangesprokene, en waarom is dat belangrijk?
- Meisjes van 18, 19 die zich 'wel eens willen amuseren', en die misschien ook wel eens 'verkeerde' romannetjes lezen die ze op verkeerde ideeën brengen.
- Let op de nadruk op 'we': 'dan denken we allemaal zo'. Dat schept een sfeer van begrip en vertrouwdheid. Het is duidelijk dat de schrijfsters zichzelf positioneren als degenen bij wie zo'n meisje veilig zou moeten zijn. De impliciete lezer is net zo naïef als Sara, en gevoelig voor indrukken.
- Tegelijkertijd spreekt de inleiding over hun hoofd tegen opvoeders (en dus de kopers van het boek). In het laatste deel richten ze zich op de negatieve impliciete lezer, een 'tutbelletje' dat Franse romannetjes leest. De schrijfsters maken goed duidelijk dat het dramatische karakter van die romannetjes niet geschikt is.
- Welk doel zeggen de auteurs te hebben met de roman? Dat wil zeggen: wat zijn hun intenties?
- Een 'natuurlijk' en herkenbaar verhaal te schrijven ('Wie zou niet graag een avondje doorbrengen met de meisjes Willis, Burgerhart en Brunier?)
- Naïeve meisjes bewust te maken van de gevaren die ze bedreigen. ('Ons hoofddoel is het volgende aan te tonen: als je overloopt van energie, en dientengevolge een sterke drang hebt om je te amuseren, en mode en luxe staan je dit toe, dan loopt ook het beste meisje meer dan eens het risico zich in allerongelukkigste rampen te storten'.)
- Herkennen leerlingen dit soort doelen in hedendaagse romans (of in films/series)?
- Wat heeft deze tekst lezers van nu te bieden?

De docent zou kunnen aandragen: ontmoeting met de historische ander, achtergrondkennis bij de omstandigheden van vrouwen in die tijd. Ook de structuur van het plot, dat nog steeds de basis is van veel (historische) films en series bijvoorbeeld .

Bekijken animatie over *Sara Burgerhart*: <https://youtu.be/tF8fer7cr2M>.

Afsluiting

Terugvragen wat de leerlingen geleerd hebben.

Huiswerk opgeven voor les 2: lezen brief 6, 7, 11-13, 15 en 22.

Leesdoel: let op hoe Sara over zichzelf denkt in de brieven en hoe anderen haar zien.

Bronnen

- Honings, Rick en Lotte Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in de 18de en 19de eeuw*. Amsterdam: Prometheus, 2019.
- Meijer, Maaïke, [In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie](#). Amsterdam: Amsterdam University Press, 1996.